

AHİLİĞİN TARİHSEL – TOPLUMSAL TEMELLERİ VE TEMEL TOPLUMSAL FONKSİYONLARI – SOSYOLOJİK YAKLAŞIM

*Necmettin ÖZERKMEN**

Özet

Bu araştırma temel olarak beş bölümden oluşmaktadır.

İlk olarak, konu ile ilgili bir kavramsal çerçeve kurulmaya çalışılmış ve nasıl bir yöntem ve yaklaşımla incelenebileceği konusunda bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda, hem tarihsel hem de sosyolojik bir olgu olarak Ahilik kurumu değerlendirilmiştir.

İkinci olarak, Ahiliğin temelinde yer alan “fütüvvet” kurumunun nasıl ortaya çıktığı; Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Toplumlarında zamanla “Ahilik” örgütünün nasıl dönüştüğü ele alınmıştır.

Üçüncü olarak, Ahi örgütünün nasıl bir felsefeye, inanç temeline, ahlaka ve dünya görüşüne sahip olduğu sunulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü olarak, ahiliğin temel toplumsal fonksiyonları; dinsel, ahlaksal, siyasal, eğitimsel ve sosyo-kültürel bakımdan açıklanmaya çalışılmıştır.

Son olarak, genel bir değerlendirme yapılmış; Ahiliğin geçmiş toplumsal fonksiyonlarda ne gibi bir işleve sahip olduğu ve o toplumsal yapılar bakımından önemi belirtilmiştir. Aslında günümüz modern toplumlarının da bunalımları atlatabilmek için bu tarihsel doku ve yapılardan, dayanışma ruhundan yararlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Fütüvvet, Ahilik, Ahi, Toplumsal vizyon, Toplumsal fonksiyon, din, sosyoloji, Karamati,

* Yrd.Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Abstract

This research basically consist of five section.

First of all, a conceptual framework relating to the subject is tried to be established and information as to with wich sort of a method and approach the subject can be examined is given. In this context, the institution of guild is assessed both as a historical and a sociological phenomenon.

Secondly, how the institution of “fütüvvet”, which is in the very esence of the guild, emerges; how the the organization of “guild” transforms in the societies of Great Seljuks, Anatolian Seljuks and Ottomans are dealt with.

Thirdly, what sort of a philosophy, basis of faith, morality and a world view the organization of guild has tried to be presented.

Fourthly, the basic social functions of the guild; its religious, moral, political, educational and social-cultural functions are tried to be explained.

Finally, a general assesment is made; what sort of a function the guild has in the previous social structures and its importance for those social structures are mentioned. In fact, it seen that in order for the modern societies of today to overcome the depressions it is necessary to benefit from this historical tissues and structures, from the spirit of solidarity.

Key words: *Fütüvvet, The Institution of Guild, Social Vision, Social Function, religion, sociology, Karamati.*

1- Giriş: Kavramsal Çerçeve

Fütüvvet ve Ahilik kurumları, İslam kültür ve uygarlığı içerisinde toplumsal, ekonomik, dini ve ahlaki birçok yönden önemli roller üstlenmiştir. Bu kurumlarla ilgili araştırma yapan araştırmacılar, konuya farklı açılardan olsa da bir biçimde değinirler. Kimi, siyasal olaylardan söz ederken dolaylı da olsa bu konulara değinmekte, kimileri de bu kurumların örgüt yapısı, kurumsal işleyiş ve örgütün mesleki, dini ve ahlaki yapılarından söz etmektedir. Ahiliğin temelini oluşturan Fütüvvet’in tarihi oluşum ve gelişimi bakımından ana kaynaklar “Fütüvvetname”lerdir (Gölpınarlı, 1952: 3 – 354; Ateş, 1981; Uludağ, 1991; Ahmed, 1974;

Uludağ, 1982; Altar, 1991). Dolaylı kaynaklar olarak ise şu kaynaklar dikkati çeker: (Duda, 1958:II; Köprülü, 1943: 388 – 389; Uzlak, 1942; Eflaki, 1986; Battuta, 1983; Cevdet, 1932).

Ahilik ve Fütüvvet kurumları üzerinde birçok çalışma yapılmış, ancak yakın zaman içinde bu konuda eleştirel bir çalışma yapılmamıştır. Sadece bu konuda A. Yaşar Ocak’ın “Türkiye’de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış” adlı bir makalesi vardır.

Ahilik, niteliği itibariyle ortaya çıkışı, tarihsel – toplumsal fonksiyonları dikkate alınmadan, sadece bir esnaf kuruluşu / kurumu olarak kabul etmek,

bu kuruluşu / kurumu basitleştirmek, sadeleştirmek olur. Halbuki Ahilik, başlangıç itibariyle yardımlaşma – dayanışma ruhunu taşıyan, bozulmuş olan Anadolu birliğini ve toplumsal yapıyı yeniden kuran, bu kurum / örgüt ile ilişkili sufiliği (Tasavvuf ehli) de içine alan çok fonksiyonlu bir kurumdur. Ancak bu örgütün mensuplarının çoğunun esnaf olması, Ahiliğin sadece esnaf birliği olarak algılanmasına neden olmaktadır. Özellikle Gölpınarlı, Köprülü, Taeschner, Cahen, Bayram gibi araştırmacılar, fütüvvetin sufi bir özellik taşıdığını ve Melametiyye ile ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir (Bak. Adı geçen yazarların eserleri).

Bu konuda söze öncelikle “Ahi” deyiminin tanımıyla başlamak doğru bir yaklaşım olacaktır. “Ahi”; köken itibariyle Arapça bir sözcüktür ve anlamı da “erkek kardeşim” demektir. Diğer taraftan, bu sözcük “Divan – 1 Lügat’it Türk” ve “Kutadgu Bilig” gibi eski Türkçe eserlerde yer alan “cömert, eli açık, ali cenap” gibi anlamlara gelen “Akı” sözcüğündeki “k” harfinin yumuşayarak “h” biçimine değişmesi sonucu ortaya çıktığını iddia eden görüş de vardır. Ancak, böyle bir yorumdan kalkarak, Ahi örgütünün / kurumunun Türklere özgü bir kurum olduğunu kabul etmek, işi kolaylaştırmaktır. Cahen’e göre, tarihte ilk Ahi adından söz edilen Ahi Ferec Zencani bir İranlı’dır ve dolayısıyla Türklerin bu sözcüğü İranlılardan almış olması, ihtimal dahilindedir (Cahen, 1994: 198). Diğer bir ihtimal ise Moğol tehlikesinin önünden Anadolu’ya göç eden şeyhler ve mutasavvıfların, bu sözcüğü getirmiş olmalarıdır (Gölpınarlı, 1952: 78). Belki bu konuda en doğru anlam çözümlemesi Taeschner tarafından yapılmıştır; Ahi sözcüğünün “uhuvve” biçiminin anlam bakımından “sufi” anlamda fütüvvet (futuvva) kavramı ile akrabalık ilişkisi içinde olduğunu söylemiştir (Taeschner, 1955:18). Ahilerde de sufi özelliklerinin varlığı ve kaybolmaması, ancak bu iki sözcük arasındaki akrabalık ilişkisindedir. Zaten Ahilik kavramı, ilk eserlerde ve fütüvvetnamelerde “ehl – i fütüvvet” diye anılır.

Ahi kurumu adı verilen bu örgüt, fütüvvet ehlinin şeyhi durumunda bulunan Ahilerin oluşturduğu bir kurumdur. Fütüvvet prensiplerini kabul eden Ahi örgütü üyeleri, bu ilkeleri hem iş, sanat yaşamlarında hem de zaviyelerinde uyguladıkları görülmektedir. Böyle bir güçlü yapılanma hem kent insanları arasında hem de köylere kadar fütüvvet ilkelerini tekke ve zaviyeler aracılığıyla yaymışlardır.

İçinde bulunduğumuz bilgi çağı ve dünya ölçeğindeki (ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal) değişimler, ulus – devletin değişen rolü, neo – liberal politikalar, refah devletinin çöküşü ve buna bağlı sosyal devlet politikalarından vazgeçişin getirdiği istihdam, işsizlik, yoksulluk ve açlık gibi sorunlarla beraber, günümüzde sivil toplum örgütleri toplum yaşamında çok etkin ve önemli bir duruma gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde modern devletler toplum yaşamının biçimlendirilmesinde sivil toplum örgütlerinin önemini fark etmiş ve kendi görevlerinin büyük bir kısmını STÖ’lerine

devretme yoluna gitmiştir. Toplumsal örgütlenme, dayanışma ve kurumların oluşumunda her toplumun kültürel değerleri (gelenek, töre, din, ahlak ve hukuk) temel bir işleve sahiptir. Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal varoluşunda, sivil toplum örgütlerinin son derece önemli fonksiyonları olmuş ve toplumsal yaşamı derinden etkilemiştir. Bu bağlamda sivil toplum örgütü olarak başta gelen kurum “Ahilik”tir.

Ahiliğin toplumsal vizyonu denilince, bu örgütün dayandığı sosyo – kültürel ve sosyo – ekonomik temelleri, dünya görüşü, felsefesi, inançları, gelenekleri ve ahlakı akla gelir. “Kardeşim” anlamına gelen “Ahi” sözcüğünü, örgütün adı olarak kabul eden bir anlayışın vizyonu da “hep birlikte büyük hedeflere yürümek” anlayışına dayanır. Bu anlayış, örgütü hem toplumun geçmiş değerlerine bağlı, hem somut koşullara çözüm getiren ve hem de geleceğe yönelen yol gösterici bir pusuladır. İyi belirlenmiş ön görüler (hayaller, mitoslar) iki temel bileşen den oluşur: İlki, örgütün vaz geçilmez niteliklerini ortaya koyan temel ideoloji; ikincisi ise örgütün olmayı, başarmayı ve yaratmayı düşündüğü istekler ya da hedeflerdir. Etkili her vizyon, örgütün çekirdek ideolojisini içerir. Bu ideoloji de birbirini tamamlayan iki parçadan oluşur: Yönlendirici ilke ve öğretiler sistemi olan temel değerler ve örgütün en temel varoluş nedeni olan temel amaç (Collins, 1999: 33).

1.1. Yöntem ve Yaklaşımlar

Bugün, modern sosyal bilim anlayışının gereği olarak, incelenen bir toplumsal kurum ya da olguyu açıklayabilmek için güvenilir bir yöntem ve yaklaşım takip etmek, mümkün olduğu kadar nesnel bir tutum takınabilmek gerekmektedir. Fütüvvet ve Ahilik kurumlarını da hem tarihsel hem de sosyolojik bir olgu olarak böyle bir yaklaşımla değerlendirmek yerinde olacaktır.

Bu konuda bilgisine güvenilebilecek tarafsız araştırmacılar; Fuad Köprülü, O. Nuri Ergin, Muallim Cevdet, A. Baki Gölpınarlı, Sabri Ülgener gibi Türk; Fraz, Taeschner, Vladimir Gardlevsky ve Claude Cahen gibi yabancı yazarlardır. Buna göre, bizde Fütüvvet ve Ahilik konularına bilimsel anlamda değinen ilk araştırmacımız M. Fuad Köprülü’dür. “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” adlı eserinde Köprülü; “Ahilik teşkilatı, herhangi bir sıradan esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine dayanan ve ilkelerini yine bu teşkilat aracılığıyla yayan bir tarikat sayılabilir” (Köprülü, 1993: 212 - 213) diyerek, Ahiliği sadece bir esnaf örgütlenmesi olarak değil tarikat olarak kabul etmiştir. Diğer taraftan Köprülü, “Anadolu’da İslamiyet” konulu makalesinde, Ahilerle ve esnaf örgütleriyle ilgili bilgiler vermiş; Fütüvvet zümrelerinin İslam dünyasında hemen her alanda yer aldıklarını ve Karamita Dâilerinin İsmaili, Batını propagandalarıyla da yoğun ilişki içinde

olduklarını belirtmiştir (Köprülü, 1922: 198 - 200). Bunun yanında, Ahilik örgütlerinin Rufailik, Melamilik, Bektaşilik ve Halvetilik'le de ilişkili olduğunu ifade etmiştir (Köprülü, 1991: 92). Köprülü'nün yaklaşımına benzer bir görüşe sahip olan Ergin, "Mecelle – i Umur – u Belediye" adlı eserinin 5. ve 6. bölümlerinde Fütüvvet ve Ahilik'in örgüt yapılarını ele almıştır (Ergin, 1922: 545 - 546).

Tarım, dönemin milliyetçi tarih anlayışının etkisiyle, Ahiliğin Arap tarihi içinde aranmaması gerektiğini ve dolayısıyla Ahiliği Türklere özgü bir kurum olarak değerlendirme yoluna gitmiştir. Buna karşılık özellikle Ülgener, Fütüvvet ve Ahilik kurumlarının Türk İktisat Tarihi içerisindeki yerini eleştirel bir bakışla değerlendirmiştir (Ülgener, 1981:55).

Belki de bugüne kadar Fütüvvet ve Ahilik üzerinde ilk ayrıntılı araştırmayı Abdülbaki Gölpınarlı yapmıştır. Gölpınarlı, Fütüvvet'in ortaya çıkışını, İslam toplum yapısını açıklamış; fütüvvet ehliyle diğer tarikatlar arasındaki ilişkiyi nesnel bir bakış açısıyla ele alıp değerlendirmiştir (Gölpınarlı, 1992: 3 - 354).

Fütüvvet ve Ahilik üzerine araştırmalar yapan Güllülü, kitabında konuyu sosyolojik açıdan ele almış; Fütüvvet ve Ahiliğin doğuşu, bu kurumların biçimlenmesinde rol oynayan kültürel faktörler, kurumun yapısı ve niteliği ile ilgili önemli değerlendirmeler yapmıştır. Ancak, popüler tarih anlayışına denk düşecek bir biçimde, Ahiliğin Anadolu Türk toplumuna özgü bir kurum olduğunu ispatlamaya kalkması nedeniyle objektiflikten uzaklaşmıştır. Şöyle ki, Ahiliğin oluşumunda Fütüvvet örgütünün çok önemli bir etkisi olmasına karşın, fütüvveti yalnız ideolojik öğeler arasında görmüştür.

Türk araştırmacılara ek olarak, Batılı araştırmacılar da vardır. Bunlardan F. Taeschner ve C. Cahen, fütüvvet ve Ahilik arasındaki tarihsel ve yapısal bağlantıyı kurmaları ilgi çekicidir (Taeschner, 1955: 1 – 32; Cahen, 1994).

Fütüvvet ve Ahilik gibi tarihsel ve toplumsal örgütleri, kurumları araştıran bilim adamları, doğal olarak örgütlerin ya da kurumların ortaya çıkış nedenlerini, toplumsal koşullarını ve süreçlerini dikkate alarak hareket ederler. Böyle bir bakış açısı, yaklaşımı ya da yöntemi uygulamadan konuyu açıklayabilmek ve çözüme ulaşmak mümkün değildir. Ayrıca, söz konusu olan Ahilik kurumunun kendiliğinden, birdenbire ve hiçbir tarihsel – toplumsal zemini ve bağlamı olmadan ortaya çıkabileceğini düşünmek, sosyolojik olarak imkansızdır.

Gerek Cahen gerekse Taeschner, Fütüvvet ve Ahiliğin oluştuğu toplumsal koşulları, tarihsel dayanaklarını, bu kurumların yapısını ve gelişme süreçlerini incelemiştir (Taeschner, 1955: 207 – 215; Cahen, 1994: 65 – 66). Bizde ise bu bilimsel sosyolojik tutumu, Köprülü, Gölpınarlı

ve Muallim Cevdet gibi araştırmacı yazarlarda görüyoruz. Ancak, Ahilik kurumunun Türk kökenli olduğunu ısrarla sürdüren yazarlar da vardır. Örneğin Bayram, Fütüvvet ve Anadolu Ahiliğinin oluşumunu birbirleriyle olan etkileşimi, ilişkilerini dikkate almadan; bir karşılaştırma ya da en azından kurumu oluşturan alt yapısal tarihsel – toplumsal faktörleri birbirleriyle ilişkilendirmeden ele almıştır (Çağatay, 1991: 5 – 41; Bayram, 1991: 11 - 30).

Yine, Tarım “Tarihte Kırşehir – Gülşehir” adlı eserinde, Şapolyo “Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi” adlı eserinde ahiliğin, Türkler tarafından kurulmuş olduğunu ileri sürmüşlerdir (Tarım, 1938: 59 – 60; Şapolyo, 1964: 207 – 210). Hatta Şapolyo, “Halife Nasır tarafından ele alınan Ahiliktir” diyerek fütüvvetin varlığını ve Ahilikle ilişkisini yok saymıştır. Aynı tutumu sürdüren bir diğer araştırmacı Yusuf Ekinci’dir (1991: 3 – 11). Özetle, fütüvvet ya da Ahilik üzerinde araştırma yapan yerli ve yabancı yazarların en çok üzerinde durdukları konu, bu iki kurum arasında ilişkinin olup olmadığıdır.

Buna göre, Fütüvvet’le Ahilik kurumu arasında bir ilişki olmadığını iddia eden Çağatay, Ahiliğin oluşumunu sağlayan tarihsel – toplumsal olayları ele alarak, Fütüvvet ve Ahiliği birbirinden ayrı olarak değerlendirme yoluna gitmiştir. Örneğin; Çağatay “Bir Türk Kurumu Olan Ahilik” adlı kitabında; Anadolu’daki Ahiliğin, Doğudaki Fütüvvetçiliğe benzer bir kurum olarak faaliyette bulunduğunu belirtmektedir (Çağatay, 1991: 203 – 205; Çağatay, 1986: 87 – 97). Diğer bir söyleyişle, Ahilik olarak bilinen bu kurumun daha önce Anadolu’da Fütüvvetçilik örgütü olarak faaliyette bulunduğunu kabul ediyor. Bu nedenle de Fütüvvetçiliğin kökeni, niteliği anlaşılmasın Ahilik anlaşılmaz; Fütüvvetin bu yeni biçimi Ahilik, temel kurallarını Fütüvvetten aldığından bir süre Fütüvvet – Ahi kuruluşu adıyla faaliyet göstermiş olmalıdır derken, Çağatay aslında Fütüvvet ile Ahiliğin ilişkisini örtülü olarak kabul etmiştir (Çağatay, 1991:2).

Fütüvvet ile Ahilik arasında daha baştan bir ayırım yapan Şapolyo; “Bağdat’ta Halife Nasır tarafından kurulan Ahilere ‘fityan’ denilmiştir; araplar ‘feta’ kelimesini Türkçe ‘Ahi’ kelimesinden almışlardır. Dolayısıyla Fütüvvet sonradan kurulmuştur; Türklerin Ahiliği bambaşkadır” (Şapolyo, 1964:233) demektedir. Ahiliğin Fütüvvetle ilgili olmadığı görüşüne sahip bir diğer araştırmacı Beşir Hamitoğulları’dır. Ona göre fütüvvet örgütü Selçuklular zamanında Anadolu’ya gelmiş olmasına rağmen daha sonra bu kurum “Ahilik” biçiminde yepyeni bir örgütlenme modeli olmuştur (Ocak, 1996:182). Bu görüşlerin aksine Refik Soykut, Ahilik kurumunun oluşumunda fütüvvetin etkili olduğunu kabul eder (Soykut, 1973: 83).

Bu bağlamda, bunca tartışmaları sürdürmek yerine, Ahiliğin neden fütüvvet kurumunun ortaya çıkışından önce değil de, sonra doğduğunu sormak yeterli olacaktır. Diğer bir soru da, Ahiliğin ne şekilde ve nasıl

ortaya çıktığı ve Ahiliğin ilk defa Anadolu'da mı yoksa başka bir coğrafyada mı ortaya çıktığı sorulmalıdır.

Bu konuda araştırma yapanların bazıları, Ahiliğin Anadolu'da, Selçuklular döneminde XIII. yüzyılın ilk yarısı içinde kurulduğunu kabul etmektedirler. Ancak Urfalı Matcos Vakaynamesi ve papaz Gregor'un Zeyli'nde, M. 1032 yılında Arapların Urfa'yı kuşatması esnasında, emirler arasında Erzen'den gelen emirin adının "Ahi" olduğu belirtilmektedir (Matcos, 1962: 53 – 56).

Diğer taraftan bir toplumsal kurumun çok kısa bir zamanda oluşamayacağı ve uygun koşulların bulunması gerektiği sosyolojik bir gerçektir. Bu nedenle de, Ahiliğin fütüvvetle açık ve uzun vadeli bir süreç içerisinde ilişkisinin bulunduğu ve dolayısıyla böyle bir ilişki olmadan Ahiliğin ortaya çıktığını söylemek imkansızdır. Gerek XIII. yüzyılda Moğol istilası ve gerekse bu istila sonucu Anadolu'ya akın akın göç eden "alim, derviş, sanatkarlar" gibi toplumun yaşam biçimini büyük ölçüde etkileyen faktörlerin etkisini de dikkate almak gerekir. Bu bağlamda, Ahiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evran'ın, Anadolu Ahiliğini bu karışık ortamı ortadan kaldırmak üzere yeniden kurmuş olduğunun kabul edilmesi tarihsel – toplumsal gerçeklere uygundur.

Ahiliğin temel niteliğini sadece esnaflıkla ilişkilendirip sonuca varmaya çalışan araştırmacılar, Osmanlı Devleti zamanında önceleri siyasi, askeri, toplumsal ve ekonomik roller oynamakla beraber daha sonra merkezi yönetimin güçlenmesi sonucu, sadece ekonomik özelliğinin kaldığı ve XVII. Yüzyılda esnaf korporasyonlarına dönüştüğü gerçekliğini görmezlikten gelmektedirler. Aynı mahiyette olmak üzere, Taeschner ve Ülgener, I. Murad'dan sonra Ahilerin ekonomik fonksiyonlarının dışındaki faaliyetlerinin yavaş yavaş ortadan kalktığını çalışmalarında belirtmişlerdir (Taeschner, 1955: 21; Ülgener, 1981: 35). Yine, Yalçın'a göre Ahilik örgütünün düşünsel, felsefî, toplumsal ve siyasi yönlerinin olduğunu, bu nedenle de sadece bir esnaf örgütü , sufi tarikatı ya da bir tür fütüvvet örgütü olarak görmenin doğru olmayacağını belirtmiştir (Yalçın, 1979: 38).

Ahiliğin kökeni konusunda Köprülü, Batını bir kaynaktan geldiğini; Gölpınarlı ise, Batını ve Şii bir nitelik taşıdığını kabul eder (Köprülü, 1993: 215; Gölpınarlı, 1952: 59 - 60). Yine Claude Cahen, Ahilikteki Batınlık yönüne vurgu yapar ve dayanışmaların manevi nedeni fütüvvet "kahramanlık fazileti" olan gençlik dernekleri ve Karamati özellikleri taşır (Cahen, 1986:591). Bu bağlantılardan hareketle Güllülü, Ahiliğin ideolojik yapısını Batınlığın belirlediğini ve örgütle etkileşime dikkat çekmektedir. Bundan hareketle Ahiliğin ideolojisinin gerçekte Fütüvvet kurumuyla sıkı bir ilişki içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu gerçek, fütüvvetnamelerin sistematik bir incelemesiyle doğrulanabilir. Bu demek değildir ki Sünni kökenlilerin Ahilik ve Fütüvvet kurumları içinde yer almadığı ya da sadece

Batını ve Şiiilerin kurduğu bir kurumdur. Dikkat çekilmek istenen şey, köken ya da başlangıç itibariyle kurucuların kimler olduğudur. Bu bağlam içinde, Tarım ve Akdağ gibi araştırmacılar da Ahilik'teki Şii eğilimini kabul etmektedirler. Buna karşılık ünlü seyyah İbn Battuta izlenimlerinden kalkarak, fütüvvet ehlini Sünni inanışlara sahip kişiler olarak tanımlar (Battuta, 1983: 192 – 193). Bunun nedeni bir yabancı olmasıdır. Hammadi ise Batınilerin farklı ülkelerde değişik adlarla anıldığını, Anadolu'da bunların Bektaşî ve Kızılbaş olarak bilindiğini belirtmekte ve Ahilikle çok sıkı ilişki içinde bulunan ve cemaate giriş merasimlerinde büyük benzerlikler görülen Bektaşîliğin temel ideolojisini yansıtmaktadır (Hammadi, 1948: 31 – 32).

Bütün bu tartışma ve argümanlardan sonra, F. Taeschner ve C. Cahen'in de belirttiği gibi Ahiliğin hem tarihi – toplumsal bir kurum olduğunu ve hem de daha önce ortaya çıkmış, bir çok bakımdan aralarında benzerlikler olan Fütüvvet ile ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir. Ayrıca Ahiliğin temel ideolojisinin Fütüvvetle sıkı bir ilişki içinde olduğunu, başlangıç itibariyle Ahilik'te Batını – Şii bir yapısal nitelik bulunduğunu ama daha sonra Anadolu'da İslam'ın farklı yorumlarını yapan Sünni meslek gruplarının da bu kurum içine girdiğini ya da eklemelendiğini söyleyebiliriz. Son olarak, Anadolu'nun dini toplumsal yapısının, Fütüvvetnamelerin, Ahiliğe giriş merasimlerinin ve diğer adap – erkanın tarafsız, bilimsel, ciddi bir incelemesinin yapılması yararlı olacaktır.

2. Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu

Tarihsel açıdan konuyu değerlendirecek olursak; Halife Nasır, dağınık, başıboş ve örgütsüz bir durumda olan fütüvvet gruplarını bir araya getirmiş ve Hilafetin değerini yükseltme yolunda büyük çabalar sarf etmiştir. Bu çabalarla da yetinmeyip komşu ülkelere “fütüvvet cihazı” denilen “ka'sul – fütüvve” ve “libas – ül Fütüvve”yi göndererek bu ülkelerin de fütüvvet kurumuna girmelerini sağlamıştır. Bu sırada Anadolu'da hükümdar olan Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus, fütüvvet cihazının ahkamına uygun olarak fütüvvet kasesinden içmiş ve şalvarını giyerek bu örgüte katılmıştır. Bu olayla birlikte fütüvvet hareketinin Anadolu'da yayılmaya başladığını; Anadolu'nun kendi koşulları içinde de “Ahilik Kurumu”na dönüştüğünü görüyoruz (Ocak, 1996: 262). Keykavus'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Alaeddin Keykubad döneminde de fütüvvet kurumuna ve hareketine sahip çıkmış, yayılması hızlanmıştır (İbn Bibi, 1956: 229 – 230).

Köprülü'ye göre, özellikle I. İzzeddin Keykavus'un fütüvvet örgütüne girmesinden sonra, fütüvvet Anadolu merkezlerinde daha da güçlenmiş, zamanın genel eğilimlerine ve Anadolu' manevi çevresindeki düşünce

akımlarına uyararak biraz tasavvufi bir renk almıştır. Diğer taraftan korporasyonlara giderek onlardan güç almış ve onları daha da canlandırmış, köylere kadar yayılarak “Alpler örgütü” ile de ilişkiler kurmuştur. Ayrıca, XIII. yüzyılın ikinci yarısı, XIV. Yüzyıla kadar Anadolu’da büyük devlet ricalinin, müderrislerin, kadıların, büyük tacirlerin fütüvvet kurumu / örgütüne üye olduklarını ve katıldıklarını ilgili kaynaklarda görüyoruz. Bu demektir ki, bu kurumun toplumun önemli katman ve zümrelerinin itibar ettiği ve toplumsal gücünün bilindiği ve sayıldığıdır (Köprülü, 1991: 50 – 54). Ayrıca, Moğol istilasından önce Anadolu’ya büyük bir Türkmen göçü olmuş, akın akın gelen kitleler içinde “alimler, dervişler ve mutasavvıflar” yer almıştır ve bu insanlar Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli roller oynamış; dini – toplumsal ve kültürel yapının biçimlenmesinde çok önemli etkiler yapmışlardır.

Başlangıçta, Ahilik kurumunda Fütüvvetnamelere dayanılarak sufi niteliklerin olduğu söylenebilir ve yakın zamana kadar derviş tekkeleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Buna en iyi örnek, meşhur Ahi velisi Ahi Evren’e kadar giden Kırşehir Tekkesi’nin, Bektaşî Tekkesi olarak yakın tarihimize kadar var olmasıdır (Taeschner, 1955: 229 – 230). Geniş bir halk tabakası içinde kabul gören Ahilik XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi bakımdan, asrın sonlarında Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda ve uç sınır boylarında gazalarda bulunarak askeri bakımdan da önemli roller oynamıştır. Ahilik örgütünde mesleki yapının ağırlık kazanması Moğol baskısından sonradır. Kentli bir yapıya sahip olan Fütüvvet hareketi ve Ahilik, Anadolu’nun eski kent kültürü temelinde ve özellikle orta tabaka halk arasında daha çok kabul görmüştür (Taeschner, 1955: 231).

Ahilerin, tarihi gelişim süreci içinde siyasi fonksiyonlarını ve siyasi otoriteyle ilişkilerini üç dönemde ele almak mümkündür (Güllülü, 1992: 118 – 119):

Anadolu Selçuklu Dönemi: I. İzzettin Keykavus’un fütüvveti benimsemesi Ahiliğin gelişmesini sağlamıştır. Yine I. Alaeddin Keykubat’ın bu kuruma girmesi ile kurumun gelişimi hızlanmıştır. Ancak, II. Keyhüsrev’in, babasını öldürerek tahta geçmesi ile (Turan, 1993: 389 – 390), Ahilere ve Türkmenlere karşı tavır alınmış; pek çok Ahi öldürülmüş, bazı ileri gelenleri tutuklatılmıştır. Örneğin Ahi Evren gibi (Bayram, 1978: 114). Anadolu’nun Tokat, Sivas gibi kentlerini herhangi bir direnişle karşılanmaksızın ele geçiren Moğollar; Kayseri’de ahiler tarafından harekete geçen önemli bir direnişle karşılaşmışlardır. Ahiler, Moğolları durduramamış ve yenilmişler, birçoğu öldürülmüştür (Turan, 1993: 443; Bayram, 1991: 114). Moğolların egemenliğine giren Selçuklu sultanları da kendilerine karşı önemli bir siyasi güç konumundaki Ahileri ve Türkmenleri, isyan ettikleri birçok yerde bastırma yoluna gitmişlerdir (Cahen, 1986: 264).

Siyasi bakımdan güç ve etkinlik kazanan Ahiler, aslında hiçbir yerde resmi bir siyasi güç olarak çıkmamışlar, fakat olağanüstü durumlarda otorite boşluğunu doldurmak için bazen birtakım siyasi işlevler üstlenmişlerdir (Köprülü, 1991: 91). Diğer bir ifade ile, Ahiler yerel otoriteler olarak ortaya çıkmakta ve hakim oldukları bölgelerde devlet gücüne eşdeğer bir halk / yerel yönetimini temsil etmekteydiler. Siyasi düzenin bozulması anında, eski gücünü koruyan Ahiler, kendi kentlerinin ve hatta çevre yerleşim birimlerinin emniyetini sağlamış; bu şekilde her kent sanki Ahi bir valinin yönetiminde özerk bir kent haline gelmiştir (Turan, 1993: 566).

Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Egemenliğinin Kuruluş Dönemi: Selçuklu hakimiyetinin çökmesiyle ortaya çıkan Anadolu beylikleri döneminde Ahiler, yerel otorite olarak yönetimi ele almışlardı. Ahiler bu dönemde, Selçuklu otoritesinin güç kazanmasını önlemek için beylikleri özellikle de Karamanoğulları ve Osmanoğulları'nı desteklemişlerdir. Güllülü'ye göre, Ahilerin bu iki beyliğe yakınlık duymasının sebebi, her iki beyliğin büyük ölçüde göçebe toplum değerlerine bağlı olmaları ve aşiret temeline dayanmalarındır. Ayrıca, Ahilerin sahip olduğu heterodoks yapı özellikleri ile Selçukluların dayandığı Sünni İslam değerlerinin çatışma içinde bulunmalarındır (Güllülü, 1992: 89).

Denilebilir ki, Ahilerin siyasi etkinlik bakımından en gelişmiş oldukları dönem; Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti'nin doğuşuna denk düşen dönemdir. Özellikle, Osmanlı Beyliği, Osmanlı ailesinin Ahilerle ilişkileri sonucu nüfuzları çoğalmıştır (Güllülü, 1992: 89). Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sağlayan bazı sınıf ve zümrelere bakıldığında, bunlar Aşıkpaşazade'nin eserlerinde belirttiği; “Gaziyan – 1 Rum”, “Ahiyan – 1 Rum”, “Abdalan – 1 Rum” ve “Bacıyan – 1 Rum” oldukları görülür (Köprülü, 1991: 94 – 102; Ocak, 1996: 53 – 73; Atsız, 1992: 166).

Osmanlı Devleti'nin kurucusu olarak bilinen Osman Gazi'nin çevresinde, hem şeyhi hem de kayınpederi olan Şeyh Edebali ve birçok Ahi liderinin yer alması, Ahilerin bu dönemdeki siyasi güçlerinin göstergesidir. Barkan, Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki rollerini şöyle ifade etmektedir: “Yalnız bazı büyük kentlerde ve burjuvalar çevresinde değil, uç beyliklerindeki köylerde de özellikle şubeleri olan Ahi örgütünün, Anadolu'daki faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük rol oynadıklarını kaydetmek gerekir” (Barkan, Tarihsiz: 12). Aynı ilişkilerin Osman Gazi ve I. Murad Hüdavendigâr tarafından da sürdürüldüğü, Ahi örgütüne üye olduklarını ve çevrelerinde birçok Ahinin bulunduğu görülmektedir (Çağatay, 1991: 90 – 91).

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi: Osmanlı merkezi yönetiminin bütünüyle güçlenmesinden sonra Ahilik, mesleki bir yapı içerisinde kalarak ve esnaf kuruluşları arasında yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Köprülü, 1991: 387). Diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da güçlü bir merkezi

yönetim kurduktan sonra, Ahilerin siyasi alanda etkinlikte bulunma yolları kendiliğinden kapanmış ve asli fonksiyonlarına dönmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi ile siyasi fonksiyonlarını yitiren Ahiler, XIV. Yüzyılın başından XV. Yüzyılın ortalarına kadar resmi bir otonomi içinde kalmışlar ve bu otonomi sayesinde de esnaf ve sanatkar birlikleri haline dönüşmüşler; bu yapı içine ticaret ve sanat yaşamına hakim olmuşlardır (Güllülü, 1992: 119 – 120).

Çağatay ve Bayram'a göre Ahi örgütünün kurucusu Ahi Evren'dir ve XIII. yüzyılın ilk yarısı içinde çevresine büyük bir kitle toplayan ve debbağlar esnafının piri olmuş bir kişidir (Bayram, 1991: 82). Bu iddia, Bayram tarafından "Velayetname – i Hacı Bektaş – ı Veli" adlı esere ve Ahi Evren'in olduğunu söylediği "Letaif – i Hikmet" ve "Menakıb – i Evhadüddin– i Kirmani" adlı kaynaklara dayanarak söylenmektedir. Ancak, Ahi örgütünün ilk yapılanması bakımından asıl özelliğinin bir esnaf örgütü olduğunu kabul etmek pek olanaklı görünmüyor. Çünkü Ahiliğin çok güçlü bir tasavvufi, toplumsal ve ekonomik özellikleri bir arada bulunduran bir yapı gösterdiği göz ardı edilmemelidir.

Anadolu Selçukluları döneminde, Ahilerin mesleki etkinliklerine dair kesin belgelerin bulunmadığı bilinmektedir. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarına bakıldığında, Anadolu Ahileri hakkında çok önemli bilgiler veren, dünyaca ünlü gezgin İbn Battuta'nın gözlemleri bu konuda tarihe ışık tutmaktadır. İbn Battuta'nın seyahatnamesinde, Ahilerin çoğunun bir iş ve sanat sahibi olduğunu, XIII. yüzyıldaki yapısından farklılaşarak mesleki yönü ağırlık kazanan bir örgüt durumuna geldiği anlaşılır. Ama siyasi görüşlerinin ve etkilerinin hala devam ettiğini Battuta şöyle ifade eder; "Ahiler buldukları yerlerdeki zorbalara yola getirir, herhangi bir nedenle zorbalara katılan kötülerini ortadan kaldırır. Bu gibi konularda Ahilerin dünyada eşi benzeri yoktur" der (İbn Battuta, 1983: 194).

Ahiler bakımından kendi meslek, sanat ve iş yaşamları dışında, zaviyelerdeki yaşamları da çok önemli bir yer tutar. Ahiler, büyük kentlerde mesleklerine göre çeşitli zümreler oluşturmakta, her zümrenin kendine ait özel zaviyeleri bulunmaktadır. XIII. yüzyılda, göçebe Türkmenlerden başka, doğudaki büyük kentlerin ahalisi de göç etmiştir. Bunlar yeniden iş kurmak için dayanışmak ve örgütlenmek zorunda kalan esnaf ve sanatkarlar, yerleştikleri kentlerde mesleklerine göre bir araya gelip toplanırlar. İşte Ahi örgütünü kuran bu meslek erbabı, atölyelerinde işi biten genç çırakların meslek eğitiminden sonra, ahlaki eğitimlerini sürdürmek için ustalar, tarikat zaviyeleri örneğine uygun olarak Ahi zaviyelerini oluşturmuşlardır. Bu zaviyeler hem bir tür misafirhane hem de Ahilerin kadı, müderris, öğretmen, hatip, vaiz ve emir gibi kentlin ileri gelen kişileri ile bir araya geldikleri ve gençlerin onlardan kültürlendikleri toplantı yerleridir (Doğru, 1991: 27 – 28).

3. Ahiliğin Toplumsal Vizyonu

Ahilerin vizyonunu oluşturan temel değerler ve temel amaçları anlayabilmek için, Ahilerin günlük yaşamını en ayrıntılı biçimde düzenleyen, anayasa metni gibi olan “fütüvvetname”lere bakmak gerekir. Bilinen ilk Fütüvvetname Ebu Abdi’r – Rahman Muhammed İbn el – Hüseyin es – Sülemi’nin “Kitab’u Fütüvve”sidir. Bu eserden itibaren, fütüvvete ait ilkeler, değerler ve hedefler sıralanır ve bütün Ahi örgütüne ait fütüvvetnamelerde tekrar edilir (Es – Sülemi, 1997).

Fütüvvetnamelerdeki ilkeler, Ahilerin günlük yaşamının her alanını ve her anını düzenlemiştir; yaşamı çepeçevre kuşatmıştır. Ahi vizyonunun temel değerlerini oluşturan, değişmez ve vazgeçilmez olarak kabul edilen bu ilke ve öğretiler, fütüvvetnamelerde şöyle yer alır:

i- Namazı bırakmamak; çünkü namaz insanı her türlü kötülükten uzak tutar.

ii- Dünya yaşamına esir olmamak. Fani olanları kutsayıp yüceltmek insanın değerini yok eder.

iii-Haya (ar, utanma) sahibi olmak. Haya, insanın toplum içindeki itibarını artırır.

iv- Nefsin esiri olmamak. Nefis esareti (bağımlılığı) getirir; kötü istek, arzu ve davranışın kaynağıdır.

v- Helal kazanç sahibi olmak. Helal, kişinin eliyle, emeğiyle ve çabasıyla kazandığı gelirden yediği ve içtiği şeydir. Bu ilke Ahilik örgütünün en önemli, vazgeçilmez ilkelerinden biridir. Bu ilke meslek ve çalışma yaşamının dinamik bir yapı kazanmasını sağlamıştır.

vi- Muhtaç ve düşkün olan kimselere ihsan ve keremde bulunmak. Toplumsal ve ekonomik yaşamın cömertliğe ve yardımlaşmaya dayanmasını sağlayan temel ilkelerden birisidir. Sadece kişinin kendisinin değil, başkalarıyla beraber büyük hedeflere ulaşmasını getirir.

vii- İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak. Ahilik örgütünün iş denetimi yoluyla ortaya çıkabilecek haksızlıkların ve yanlışlıkların giderilmesini sağlayan bir ilkedir.

Ahilik anlayışının çekirdek ilkeleri; örgütün toplumsal sorumluluğu, hizmette mükemmellik, dürüstlük, doğruluk ve ortak yaşamadır. Bu ilkelerden “hizmette mükemmellik”, Ahiliğin varlık nedenidir (Collins, 1999: 33). İbn Battuta’nın da seyahatnamesinde belirttiği gibi Ahiler birer sanat sahibidir ve ortak toplumsal değerleri beraber yaşamayı hedefleyen gruplardır (İbn Battuta). Meslek sahibi olmayan bir Ahi düşünülemez. Her birey becerisine göre bir mesleğin maharet ve hünerini kazanır, iş sahibi olur

ve toplumsal yaşama katılır. Meslek sahibi olmayanın başkalarına faydası olamaz.

Ahiliğin temel misyonu; mükemmel bireyler yetiştirmek, mükemmel topluluklara ulaşmak, dünyayı düzene koymak ve bu biçimde “insanlara ve insanlığa hizmet edebilmek” tir. Ahiler, misyonlarını yerine getirebilmek için önceleri kendilerinin mükemmel olmaları gerektiğinin farkındadırlar. Diğer bir deyişle, Ahi önce kendisine çekidüzen vermelidir ki, inandırıcı olsun, hizmet sunabilsin (Tuhfa, 209). Ahinin üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: gözü haram olan şeylere, ağzı günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır ama buna karşılık; kapısı konuklara, kesesi ihtiyacı olanlara ve sofrası bütün açlara açılır. Ahiliğin misyonu bu anlamda bireyden topluma yükselişi ifade eder. Diğer bir söyleyişle, yetişmiş bireylerden oluşan topluluklar yakın ve uzak çevrelerini düzenleyip hizmet edebilirler.

Örgütlenme biçimiyle misyonun yerine getirilmesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Genel olarak dikey örgütlenme modelini benimsemiş örgütlenme modelinde ilişkiler bürokratiktir; işler emir – kumanda ile yürüdüğünden ağır işler. Yatay ilişkiler ağının geçerli olduğu örgütlenme biçimlerinde ise rızai katılım esas olduğundan işler daha çabuk ve kaliteli yürür. Ahi örgütlenmelerinde her bireyin bir değeri vardır; günümüzde model alınmaya çalışılan “faaliyet örgütü” ve “enformasyon örgütü”nün örneğini; Ahi örgütlerinde “yatay örgütlenme modeli” olarak görmekteyiz. Diğer bir deyişle bu güne ışık tutan bir örgütlenme modeliyle yüz yüze demektir. Ahilerde enformasyona dayalı günümüz örgütlenme modellerinde de “uzmanlık” esas kabul edilmektedir.

4. Temel Toplumsal Fonksiyonları Bakımından Ahilik Örgütü

Bu bölümde Ahi örgütünün hem tarihsel olarak hem de toplumunun yaşamını sürdürebilmesinde, bozulmuş düzenin yeniden kurulmasında hangi temel toplumsal fonksiyonları yerine getirdiğini ve bunların toplumsal yaşam bakımından önemini, bugünkü anlamda “sivil toplum örgütü” kimliğini taşıyıp taşımadığı ele alınacaktır. Bu fonksiyonları; dini fonksiyon, ahlaki fonksiyon, siyasi fonksiyon, ekonomik fonksiyon ve sosyolojik fonksiyon olarak sıralayabiliriz.

4.1. Ahiliğin Dini Fonksiyonu

Ahi örgütünün din kurumu ile ilişkilerini ve dini fonksiyonları konusunda bir şeyler söylemek gerekirse; bu örgütün dinle ilişki içinde görülmesine karşın, temel olarak amacında din olmadığı için tarikatlerden farklı bir yapıya sahiptir denebilir (Şapolyo, 1964: 207 – 251). Ahiliği mesleki bir tarikat olarak kabul eden E. B. Şapolyo’dur. Ancak bilindiği gibi tarikatların esas amacı ortak bir tasavvufi yaşamı paylaşmak ve Tanrı – insan ilişkisini dervişçe bir hissedişle yaşamaktır. Ahi örgütünde ise ekonomik motiflerin etkisiyle oluşan sosyo – ekonomik koşulların yönlendirilmesi ile

daha çok ortak bir ekonomik yaşam duygusu egemendir. Diğer taraftan dini düşünce, duygu ve motifler örgütün yapısal gelişiminde önemli bir yere sahip olmuştur ama Ahilik mesleki bir yapı / örgüt biçimine geldiği zaman, ekonomik hedefler örgütün temel amacı haline gelmiştir.

XIII. yüzyılda, Anadolu'nun Moğollar tarafından istila edilmesiyle, Anadolu'nun dini – toplumsal ve kültürel açılarından önemli bir yeniden yapılanma sürecine girdiği ve Ahiliğin gelişmesinde bu olayların etkili olduğu göz ardı edilemez. Ancak, Ahilik İslamiyet'le ilişki içinde olmasına rağmen, başlangıçta ve onu takip eden uzun bir süre içinde İslam'ın Sünni kesiminden çok Batını kesimi ile yakın ilişki içinde olmuştur. Bunun nedeni, Moğol baskısıyla doğudan büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelen göçmenler ve eski Türk inançlarını koruyan Türkmenlerin kültürel kimlikleridir (Ocak, 1980: 36 – 44). Batını iğnancın Türkmenler arasında hoş karşılanması; bu inancın, göçebe Türkmenlerin İslamiyet'ten önceki bir çok töre ve geleneklerini hoş karşılaması sonucudur (Köprülü: 209). Diğer bir ifade ile, Ahiler resmi İslam ideolojisiyle uzlaşmasalar da onunla savaşıma yolunu seçmemişlerdir. Ama Ahiler kendi gelenek göreneklerini anlayışla karşılayan reaksiyoner görüşlere yönelmişlerdir (Güllülü, 1992: 114). Bununla beraber, Ahiler kendi örgütlerinin temel amaçlarıyla çatışmayan İslami ilkeleri kullanarak, resmi İslam ideolojisiyle uzlaşma yoluna da gittikleri söylenebilir. Daha sonraları Ahi birliklerinin yalnızca esnaf ve sanatkar birlikleri haline geldikçe, dini fonksiyonlarının geri planda kaldığı görülmüştür. Dini fonksiyonları bağlamında Ahilik kurumu için şu söylenebilir; dini bir oluşum olan Bektaşiliğin Anadolu'da bir tarikat olarak kurulmasında ve gelişmesinde büyük bir etkiye sahip olduğunu ve bu tarikatın Şamani ve Şii – Batını eğilimleri yaşatmasını mümkün kılmıştır (Tarım, 1938: 136 – 137; Gölpınarlı, 1952: 67 – 69; Ocak, 1981: 297 – 298; Güllülü, 1992: 118; Vayda: 1971: 107; Soykut, 1971: 84).

4.2. Ahiliğin Ahlaki Fonksiyonu

Fütüvvet kurumunun tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamalara bakılacak olursa, Fütüvvetin esas olarak ahlaki temel üzerinde geliştiği görülür. Aynı biçimde, fütüvvet ilkelerini kendisine bir örnek olarak kabul eden Ahiliğin de söz konusu ilkelere dayalı bir takım ahlaki ilkeler geliştirmesi doğaldır. Bu ilişkiyi, Ahilik içerisinde yazılmaya devam eden fütüvvetnamelere bakarak görmek mümkündür (Ocak, 1996: 264).

Ahilik örgütünde / kurumunda ahlak kurallarının önem kazanmasında önemli rol oynayan kurumlar, XIII. yüzyılın ilk yarısında, Anadolu Selçukluları zamanında Ahi liderleri tarafından kurulan ve yaygınlaştırılan "Ahi zaviyeleri"dir. Birçok kent, kasaba ve köylere kadar yayılmış olan bu zaviyelerde, Ahi meslek kurumlarında çalışanlara eğitim (terbiye) verilir, çeşitli konularda sohbetler ve toplantılar yapılırdı. Ahilik kurumu, mesleki

bir yapı kazandıkça, zaviyeler de bir “ahlak okulu” olmaya başlar (Ergin, 1992: 539 – 540; Güllülü, 1992: 94).

Ahilik kurumundaki ahlaki fonksiyonlar, Fütüvvetnameler içinde “Fütüvvet adabı” adıyla anılan bir takım kurallar olarak belirlenmiştir. Bu kuralların amacı, kurum üyesi olan herkesin ama mesleki yaşamında ama zaviyelerde geçen yaşantılarında izleyeceği yollar gösterilmiştir. Ayrıca, esnaf ve sanatkarlar tarafından benimsenen Fütüvvet ve Ahilik kurallarının zamanla toplumun çoğunluğunca da genel geçer ahlak kuralları olarak benimsendiği, değer kazandığı ve itibar edildiği gözlenmiştir (Çağatay, 1990: 158; Güllülü, 1992: 99). Burada söylenmesi yerinde olacak şey; Fütüvvet kurumunun kurallarının Ahilik kurumunda da devam ettiği ve bu değerlerin İslami değerlerle de bütünleşerek zenginleştiğidir. Örneğin, eli, kapısı ve sofrası açık olmak; gözü, dili ve beli bağlı olmak; cömertlik ve misafirperverlik gibi prensipler her iki kurumda ve İslam’da da paylaşılan üstün değerlerdir (Çağatay, 1990: 100 – 101).

Ahilik kurumundaki ahlaki fonksiyonların yaygınlaşması hem kurum içinde hem zaviyelerde hem de iş ilişkileri içindeki yaşamlarında sanatkarların kişilik kazanmalarına yardımcı olmuş ve yine bu kurallar toplumsal yaşamın düzenlenmesinde referans kaynağı olmuştur (Ekinci, 1990: 22). Bugün Ahilik kurallarının çoğu önemini korumaktadır (Tarus, 1947: 29). Ahilikteki ahlaki ilkeler, kuruma üye olan ahilerin kılık kıyafetini bile belirlemiş; fütüvvetnamelerde Ahilerin ne giyeceği, elbiselerinin biçimi, rengi, cinsi gibi bütünüyle ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir (Çağatay, 1990: 163).

Fütüvvetnamelerde belirtilen ahlaki kurallar, zamanla o zamanda yaşayan bütün insanlarca benimsenmiş ve tümü ile 740 kurala bağlanmıştır. Enbiya, evliya ve padişahların bu kuralların hepsini bilmesi ama Ahiliğe giren herkesin en azından bu kuralların 124 tanesini bilmesi şart koşulmuştur. Bu 124 edebî içeriği; yemek, içmek, konuşmak, giyinmek, evden dışarı çıkmak, pazara gitmek, alışveriş yapmak, misafirlığe gitmek gibi tamamı işin toplumsal yanını göstermektedir (Çağatay, 1990: 163; Güllülü, 1992: 109).

İbn Battuta’nın gözlemlerinde de görüldüğü gibi Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında çok önemli yeri olan zaviyelerde, müderris, kadı, hatip, hoca, vaiz, silah talimcisi, hattat, şair ve rakkas gibi birçok görevlinin bulunması, zaviyelerde zengin bir eğitimin ve özellikle ahlaki eğitimin yapıldığını gösterir (Cevdet, 1335: 78). Ahilik örgütüne katılan sanat ehli kimseler, fütüvvet geleneğinin gereklerine bütünüyle bağlanmakta ve “malda ve canda iştirak” ilkesini benimsemekteydi. Böylece, Anadolu’da iman ve paradan oluşmuş hem manevi hem de maddi yönü olan bir ahlak düzeni ortaya çıkmıştır (İbn Battuta, 1983: 191 – 196). Ancak, para kazanma tamamen ahlakın kontrolü altındadır. Ahiliğin bu ilkeleri, mahalli siyasi

güçler olarak etkili oldukları dönemlerde de aynı nitelikte işlerliğini sürdürmüştür.

Bu konuda son olarak, Ahilikteki ahlaki yaşamı ve toplumsal yaşamı belirleyen, örgüte üye olan Ahiler, kazandıklarının arta kalanından, yoksullara ve işsizlere yardım etmeliydiler, kurallarından da söz etmeliyiz. Diğer taraftan, Ahi esnaf ve sanatkarları, başkaları aleyhine zenginleşmeyi, para ve mal biriktirmeyi düşünmedikleri için bu kurum içinde “kapitalist bir zihniyet” ortaya çıkmamıştır. Ayrıca Ahinin ve Ahi Şeyhinin 18 dirhem gümüşten daha fazla birikim yapmasının yasaklanmış olması da bu toplumda kapitalist bir sınıfın ve kapitalist bir üretim biçiminin oluşmasına imkan vermemiştir (Şapolyo, 1964: 207 – 251).

4.3. Ahiliğin Siyasi Fonksiyonları

Siyasal otoritenin tam olarak gelişip yerleşememiş olduğu dönemlerde ve özellikle Moğol istilaları sırasında Ahilik örgütü, yerel siyasi otorite olarak işlev görmüştür. İbn Battuta, seyahatnamesinde bu durumu şöyle açıklar: “Bu ülke ‘Kayseri’ törelerinden biri de, bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde, Ahilerin hükümeti yönetmeleridir. Ahi, bulunduğu yerde kudreti ölçüsünde şehre geleni gideni ağırlar, giydiren, altına binek çeker; davranışları, buyrukları, binışleri ile aynen hükümdarı andırır” (İbn Battuta). Diğer taraftan Osmanlı merkezi otoritesinin kuruluşu sırasında, yönetim kademelerinde genellikle Ahiler görevlendirilmiştir (Güllülü, 1977: 118).

Ahilerin siyasi otoritelerin güçlendiği dönemlerde siyasi etkinliklerinin azaldığı ama kaybolmadığı; herhangi bir otorite boşluğu ortaya çıktığında ya da mevcut egemen otoritenin zaafa uğradığı dönemlerde birden bire sahneye çıktıkları söylenebilir (Cahen, 1986: 199). Buna bir örnek verecek olursak, Anadolu Selçuklu Devleti’nin 1243’te Köseadağ Savaşı’nı Moğollar karşısında kaybetmesiyle ortaya çıkan otorite boşluğunu gösterebiliriz. Bu sırada Anadolu’da iki güç vardır; Türkmenler ve Ahiler. Ahilerin güç kazanması ile devletin siyasi otoritesinin zaafa uğraması arasında bir paralellik vardır. Özellikle, o zaman Selçuklu Devleti’nin başkenti Konya’da Ahi Ahmed Şah güçlenmiş ve yanında birçok taraftarı ile kendini göstermiştir (Eflaki, 1986: 31).

Köseadağ Savaşı sonrası, otorite boşluğu nedeniyle Ahi örgütü daha da büyümüş, oldukça önemli bir kitleyi kendi içine almış; önemli yerleşim merkezlerinde söz sahibi olmuş, önemle anılacak derecede mevcut yönetime müdahale etme imkanı bulmuşlardır. Ayrıca, o zaman için iktidarda bulunan her güç, Ahilerin dikkate değer bir toplumsal – siyasi bir güç olduğunu fark etmişlerdir (Werner, 1986: 100; Tabakoğlu, 1986: 105). Merkezi otoritenin kaybolduğu dönemlerde Ahiler, özellikle düzeni bozucu bazı çapulcu hareketlere karşı etkin bir mücadelenin içine girmişlerdir. (Ruşen, 1947: 625

– 626). Nasıl vücuda giren mikroplara karşı bağışıklık sistemi harekete geçiyorsa, Ahiler de mevcut toplumsal – siyasal sistemi korumak için kendiliğinden devreye girmektedir. Diğer bir ifade ile, Ahilik çok fonksiyonlu bir kurum olarak, toplumsal yapının asli unsurlarıdır. Bu çoklu fonksiyonun öğelerinin, konjonktürel olarak zaman zaman öne çıktığını söyleyebiliriz. Asıl olan, toplumsal düzeni korumak, sürdürmek ve ayakta tutmaktır. İşte toplum her bunalıma düştüğünde, mevcut fonksiyon boşluklarını / eksiklerini tampon bir mekanizma olarak ve hatta bugünkü anlamda sivil toplum kuruluşu olarak çözmek / gidermek için ve toplumsal birliği / yapıyı güçlendirmek için hiçbir otoriteden emir almadan harekete geçmektedir. Doğal olarak nasıl madde boşluktan sakınırsa, toplumsal – siyasal yapı da boşluktan sakınır. Otorite boşluğunu; en güçlü ve organize olan toplumsal öge üstlenir. Ahilik de o zamanın en organize mesleki toplum örgütüdür.

4.4. Sosyal Fonksiyonları

Ahiliğin sosyal fonksiyonu denilince; birey – toplum ilişkisi, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın olup olmadığı gibi yönleri akla gelmektedir. Ahilik kurumu, zaten sürekli olarak kargaşa yaşanan toplumda devletin sahip çıkamadığı birey ve gruplara sahip çıkma, hiç kimsesizin kimsesi olma üzerine kuruludur. Bu bakımdan, Ahilikte sosyal yardımlaşma ve dayanışma, kardeşlik anlayışının zorunlu bir gereğidir. Ahiliğin bu sosyal yönü, Kur'an'a dayanmakta; iyilik üzerine yardımlaşmalarını ama kötülük üzerine yardımlaşmamalarını öğütlemektedir. Manevi yönünü Kur'an'a dayandıran Ahiliğin sosyal dayanışma ve yardımlaşma geleneği günümüze kadar sürmüştür.

Ahiliğin sosyal fonksiyonu, dini inanç ve sembollerle belirlendiği için, kendi aralarında kin ve düşmanlık tohumlarının boy atması mümkün değildir. Ahilikte, sosyal düzene karşı faaliyetlerin olmayışı, kendi aralarında yaygın dini ve tasavvufi düşüncelerden kaynaklanan; dayanışmacı ve elcil düşünce kurallarının varlığıyla açıklanabilir.

Ahiliğin sosyal fonksiyonu, “sosyal ahlaka” dayanır. Diğer bir ifade ile ahlak ilkeleri “bireyci – egoist” değil, bireyin toplum içinde kişiliğini koruyan bir ilişki söz konusudur. Bu şu demektir; ne birey topluma, ne de toplum bireye ezdirilmemiştir. Ahiliğin sosyal dayanışma ruhu sayesinde, devletin hiçbir etkisi ve yardımı olmadan; şehir esnafı ve halkı, kendi kendisini idare etmiş; en küçük bir suistimal, yolsuzluk ve geleneğe aykırı davranışa fırsat verilmemiştir. Kendi aralarındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı sürdürebilmek için yardımlaşma sandıkları kurmuşlar; acil durumlarda hem üyelerine hem de halktan aciz kalmış kimselere sahip çıkmışlardır.

4.5. Eğitim Fonksiyonu

Ahi birliklerinin en önemli özelliklerinden birisi de, üyelerine bir meslek ve ortak davranışlar kazandırmayı hedefleyen kurumlar olmalarıdır. Bu bakımdan Türk eğitim tarihinde önemli ve öncelikli yerleri vardır.

Eğitim sözcüğü yerine eskiden Türkçe’de “terbiye” sözcüğü kullanılırdı. Arapça’dan Türkçe’ye geçen bu sözcük; a) artmak, çoğalmak; b) olmak, meydana gelmek, çocuk yetiştirmek, geliştirmek, büyütme, beslemek; c) ıslah etmek, düzeltmek, idare etmek, işini gözetmek, biçim vermek anlamlarına gelmektedir (Bayraktar, 1984: 1).

Eğitim ve öğretim birbirini tamamlayan kavramlardır. Eğitim daha çok tavır, davranış, karakter ve bunları esas alan değerler düzeni ile ilgili olduğundan “insanın davranışlarını etkileme sanatı”dır (TDK, 1974: 257). Öğretim ise bilgi ve beceri kazandırma çabasıdır. Bu iki kavram nasıl tanımlanırsa tanımlansın eğitimsiz bir öğretim düşünülemez gibi eğitimsiz bir eğitim de düşünülemez. Bu nedenle “toy” olarak doğan insanı “olgun” hale getirmek için yapılan bütün faaliyetler eğitimin konusunu oluşturur.

Bu bağlamda Ahi eğitim ve öğretimini incelediğimizde genel olarak; islam dünya görüşünün ilkeleri, amacı ve araçları karşımıza çıkar. Bu bakımdan Ahi eğitimi, “bilenin bilmeyenin elinden tutması” olarak görülebilir. Bir yandan, kişinin manevi dünyasını düzenleyen düşüncede, söz ve eylemde, yöntem ve düzende uyumlu olan; dünya ve ahirette mutlu olmayı amaç edinen “iyi insan”ı yetiştiren; diğer yanda kendi meslek ve iş becerisini hem kuramsal hem de pratik olarak öğretmeyi ve eğitmeyi içine alan dünyevi bir yanı vardır.

Sonuç ve Öneriler

“Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları” konulu bu araştırmadan elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. Toplumu ayakta tutan dayanışma ve yardımlaşma kurumlarının yapıları, değerleri ve fonksiyonları geçmişte çok önemli işlevler yerine getirmiş; böyle kurumlara ve örgütlere bugün de çok büyük gereksinim vardır.

2. Geleceği iyi bir vizyonla görebilmek için geçmişe bugünden bakıp/anlayıp, geleceği bu anlayışlar üzerine kurmak ve yeni sentezler yapmak gerekmektedir.

3. Bugün insanlığın ulaştığı gelişme aşaması, “bilişim devrimi” aşamasıdır. Her toplumsal devrim, yeni köklü değişimleri beraberinde getirir ve toplumsal yapıda meydana gelen kırılmalarla bireyler, yeni yapılara uyum

sağlamada zorluk çekerler. İşte bu durumda bireyi koruyan “Sivil Toplum Kuruluşları”, geçmişte Ahi örgütü gibi kurumlardır.

4. Bugün ülkemizdeki bunca yolsuzluk, işsizlik, yoksulluk ve açlık, sadece küreselleşme olgusu ile açıklanamaz; aynı zamanda toplumumuzun temellerini oluşturan kurumların “disfonksiyon” durumuna düşmesi, meslek ahlakının çökmesi, bireyi koruyan doğal grupların(aile) işlevlerini yerine getiremeyişi ile beraber toplumumuzdaki adalet duygusunun zedelenmesi toplumu “anomi” duruma düşürmüştür.

5. Ahilik gibi iş, istihdam ve dayanışma kurumları, bozulmuş olan adalet duygusunun, gelir dağılımının çarpıklığı ile ortaya çıkan hayal kırıklıklarını, işsizliği, yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldıracak ve toplumsal enerjiyi ortaya çıkaracak amaç ve anlayışla yeniden harekete geçirilmelidir.

6. İnsanın temel varoluş ve nihai hedefi, mutlu olmaktır. Fakat, dünyada uygulanan serbest piyasa ekonomisi ve onun ilkeleri, sanki bir din kuralıymış gibi, insan doğasının aykırı olarak uygulanmaktadır. İnsanın yarattığı değer, insan üzerinde bir tahakküm ve zulüm makinesine dönüşmekte, insanı yalnızlaştırmakta ve zavallılaştırmaktadır. İşte bu noktada çıkış kapısı Ahilik gibi Sivil Toplum Kuruluşları’dır.

7. Bugün ülkemizin içindeki dar boğazlar, sıkıntılar, işsizlik, yoksulluk ve açlık, aslında uygulanan yanlış ekonomi-politikaları, IMF reçeteleri ve politikasızlıktır. Bütün bu sorunlar bizim sorunlarımızdır ve dışarıdan empoze edilen reçetelerle çözülemez. Kendi gücümüze, yardımlaşma ve dayanışma ahlakımıza dayanmadıkça da köklü çözümler üretilemeyecektir.

8. Halk deyimimiz “ ne Arap’ın yüzü ne Şam’ın şekeri”nin anlamını günümüze uyarlarsak, “ne IMF reçeteleri ne AB projeleri” bizi kurtarmayacaktır. Çin bile bugün ne kolektivizm ne vahşi kapitalizmi mutlaklaştırmadan kendi üçüncü yolunu bulmuştur. Bizim de çıkış noktamız, kendi merhemimizi kendimiz yapmalıyız. İşte çare budur.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLAKİ. (1986). *Menakibü'l – Arifin*. (Çev. Tahsin Yazıcı). Ankara.
- ATSIZ, Nihal. (1992). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul.
- BARCAN, Ö. Lütfi. (tarihsiz). *Kolonizatör Türk Dervişleri*. Hamle Yayınları.
- BAYRAM, Mikail. (1978). *Ahi Evren Kimdir*. Ankara: TK, TKAE Yayınları.

- BAYRAM, Mikail. (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık.
- CAHEN, Claude. (1986). “İlk Ahiler Hakkında”.(Çev. Mürsel Öztürk). *Bellekten*. Ankara, L / 1977. 560 – 591.
- CAHEN, Claude. (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*. (Çev. Yıldız Moran). İstanbul.
- COLLINS, J. C.- J. I. Porras. (1999). *Şirketinizin Vizyonunu Oluşturmak*. İstanbul: Değişim.
- ÇAĞATAY, Neşet. (1952). “Fütüvvet – Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”. *AÜİFD*. İstanbul. I, 59 – 68.
- ÇAĞATAY, Neşet. (1976). “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrılığı”. *Bellekten*.Ankara. XL / 157 – 160, 423 – 438.
- ÇAĞATAY, Neşet. (1986). “Ahiliğin Türk Ekonomisine Getirdikleri”. *Ahilik ve Esnaf*. İstanbul: İESB Yayınları, 87 – 97.
- ÇAĞATAY, Neşet. (1990). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: TTK.
- ÇAĞATAY, Neşet. (1991). *Ahilik Nedir*. Ankara: TTK.
- DOĞRU, Halime. (1991). *XVI Yüzyılda Sultanönü Sancağında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- DUDA, Herbert W. (1958). “İbn Bibi’nin Selçuk Tarihi”. *Şarkiyat Mecmuası (ŞM)*. İstanbul, II.
- EBU ABDURRAHMAN ES – SÜLEMİ .(1981). *Risale – i Sülemi*. (Tercüme ve Neşr. Süleyman Ateş). Ankara.
- EFLAKİ, Ahmed .(1986). *Menakibü’l Arifin*.(Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: MEGSB Yayınları.
- EKİNCİ, Yusuf. (1990). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*. Ankara.
- (1974). *Emir Unsuru’l Meali Keykavus*. (Çev. Mercimek Ahmed. Yeniden gözden geçiren ve yayımlayan: O. Saik Gökyay). İstanbul.
- ERGİN, O. Nuri. (1922). *Mecelle – i Umur – u Belediyeye*. C.I. İstanbul: Matbaa – i Osmaniyye.
- ES – SÜLEMİ .(1977). *Tasavvufta Fütüvvet*. (Çev. Süleyman Ateş). Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- FERİDÜDDİN ATTAR. (1991). *Tezkiretü’l Evliya*. (Çev. Süleyman Uludağ). İstanbul.

- GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1950). “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”. *İ.Ü.İ.F. Mecmuası*. İstanbul. II, . Ek Beş Adet Fütüvvetname.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki .(1952). “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”.*İÜİFM*. İstanbul. XI, 3 – 354.
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin .(1992). *Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İBN BATTUTA. (1983). *Seyahatname*. (Çev. Mümin Çevik). İstanbul.
- İBN BİBİ .(1942). *El – Evarimü’l – Alaiyye Fi’l – Umari’l – Alaiyye*.(Neşr: F. Nafiz Uzlak). Ankara..
- İBN BİBİ .(1956). *El – Evarimü’l – Alaiyye Fi’l – Umari’l – Alaiyye*.(Neşr: A.Sadık Erzi). Ankara:TTK.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad .(1943). “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”. *Bellekten* . Ankara. VII/ 27, 388 – 389.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad .(1922). “Anadolu’da İslamiyet”. *DEFM*. İstanbul. 198 – 200.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad .(1991). *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*. Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad .(1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: DİB Yayınları.
- KUŞEYRİ .(1991). *Risale – i Kuşeyri*. (Haz. Süleyman Uludağ). İstanbul.
- MUALLİM CEVDET .(1335). “İslam – Türk Teşkilat – ı Medeniyyesinden Ahiler Müessesesi”. *BM*. İstanbul: Diken Neşriyat.
- MUALLİM CEVDET .(1932). *Zeylun ala Fashı (I – Ahiyyeti’l – Fityan) İ’t Türkiyye fi Kitabi’r – Rihleti’l İbn Battuta*. İstanbul: Kurtuluş Matbaası.
- MUHAMMED, Hammadi .(1948). *Batınilerin ve Karmatilerin İçyüzü*. (Çev. İ. Hatip Erzen). İstanbul.
- OCAK, A. Yaşar .(1996). “Türkiye’de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul.
- RUBEN, Walter .(1947). “Kırşehir’de Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri”. (Çev. A. İtil). *Bellekten*. Ankara. XI / 44, 625 – 626.
- SOYKUT, Refif. (1971). *Orta Yol Ahilik*. Ankara.
- ŞAPOLYO, E. B. (1964). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul:Türkiye Yayınları.
- TABAKOĞLU, Ahmet .(1986). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul.

- TAESCHNER, Fraz .(1955). “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)”. (Çev. Fikret Işıltan). *İÜİFM*. İstanbul.15(1-4), 1 – 32.
- TARIM, C. Hakkı .(1938). *Tarihte Kırşehir – Gülşehir, Kırşehir; Tarihte Kırşehir – Gülşehir ve Babailer – Ahiler – Bektaşiler*. İstanbul.
- TURAN, Osman. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul.
- URFALI MATCOS .(1962). *Urfalı Matcos Vakayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*. (Çev. Hrant D. Anreasyan). Ankara.
- ÜLGENER, Sabri F. (1981). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul.
- WERNER, Ernst. (1986). *Büyük Bir Devletin Doğuşu*. (Çev. Orhan Esen – Yılmaz Öner). İstanbul.
- YALÇIN, Aydın .(1979). *Türkiye İktisat Tarihi “Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci*. Ankara.